

ІНФОРМАЦІЙНА ВІЙНА РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ: ОСОБЛИВОСТІ ІНФОРМАЦІЙНОГО ВПЛИВУ НА УКРАЇНСЬКУ МОЛОДЬ ТА ШЛЯХИ СУПРОТИВУ

САВЧЕНКО С. В.,
КУРИЛО В. С.

УДК 378:[323.2(470+571):(477)] – 053.81

У ЧАСИ потужних політичних та соціально-економічних неспокоїв, а особливо в умовах військових конфліктів і так званих гібридних війн у сучасному світі, на перший план ідеологічного та психологічного впливу на супротивника виходить інформаційна війна. Найбільш уразливими верствами населення від наслідків інформаційних війн стає учнівська та студентська молодь, адже в неї ще не сформована система цінностей, моральних принципів організації своєї життєдіяльності, навички критичного мислення, а отже, саме молодь стає головною мішенню інформаційної атаки, яка є зброєю не менш потужною, ніж воєнна, а інколи й більш ефективною в сучасних війнах.

Головна мета сучасних війн уже не пов'язана із фізичним знищенням максимальної кількості населення країни, яка потерпає від агресії. Навпаки, ключове завдання полягає у взятті в ідеологічний (інформаційний) полон якомога більшої кількості людей, насамперед, молоді, адже саме вона стає рушійною силою розвитку економіки країни-агресора в подальшому.

Чисельні випадки військової агресії Російської Федерації проти суверенних країн у різних частинах світу на початку третього тисячоліття послужили приводом для проведення

відповідних науково-практичних досліджень і з боку українських, і зарубіжних учених (див., наприклад, праці В. Богуша, І. Костюк, Є. Магди, Г. Почепцова, Ю. Радковця, С. Расторгуєва, О. Саприкіна, П. Шевчука, Р. Моландера, А. Рідділя, П. Уїлсона та ін.). Головне завдання, яке постає сьогодні перед науковцями у сфері педагогіки, психології, соціології, політології та ін., полягає у визначенні механізмів ведення інформаційних війн та розробці можливих шляхів супротиву таким інформаційно-психологічним впливам.

„Інформаційна війна” – термін, безумовно, важливий та актуальний на сучасному етапі розвитку суспільства, без чітко уявлення якого не можна зрозуміти процеси, що відбуваються в сучасному політичному житті й геополітиці. У доповіді Генерального секретаря ООН Кофі Аннана (А/56/164/Add.1 від 3 жовтня 2001 р.) інформаційні війни були віднесені до основних загроз особистості, суспільству й державі в інформаційному просторі поряд з такими загрозами, як розробка й використання засобів несанкціонованого втручання в інформаційну сферу іншої держави; неправомірне використання чужих інформаційних ресурсів і нанесення їм збитку; цілеспрямований інформаційний вплив на населення іноземної держави; спроби домінування в інформаційному просторі; заохочення тероризму [4]. В Україні на державному рівні подано таке

СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ КОНТЕКСТ
РОЗВИТКУ ОСВІТИ

визначення: „інформаційна війна – форма протиборства між суб'єктами (державами, блоками, партіями тощо), що передбачає інформаційний вплив на населення з використанням засобів масової інформації, комп'ютерних мереж тощо з метою формування відповідної суспільної думки, підриву морального духу як усього суспільства, так і окремих його інституцій” [19].

Уперше термін „інформаційна війна” (*information warfare*) був ужитий Т. Рона у звіті „Системи зброї й інформаційна війна”, підготовленому ним у 1976 р. [20, с. 15]. Він підкреслював, що інформаційна інфраструктура є ключовим аспектом американської економіки, і водночас вона стає уразливою метою і у воєнний, і в мирний час.

У наш час поняття „інформаційна війна” визначається по-різному. Це пов'язане з багатозначністю терміна „*information warfare*”, що породила безліч різночитань при його перекладах. Він може трактуватися як „інформаційна війна”, „інформаційне протиборство”, „інформаційно-психологічна війна”. Зокрема, інформаційна війна характеризується як інформаційна діяльність, що робиться політичним утворенням (наприклад державою) для послаблення, знищення іншого політичного утворення; як інформаційна боротьба між конкурентами, що змагаються; інформаційний військовий конфлікт між двома масовими ворогами, наприклад арміями, й т.п. [16, с. 9].

При виявленні сутності інформаційної війни, насамперед, виділяють трактування, у яких цей термін належить до сфери військового протиборства. У жовтні 1998 р. у США була введена в дію Об'єднана доктрина інформаційних операцій, у якій під інформаційною війною розуміється комплексний вплив (сукупність інформаційних операцій) на систему державного й військового управління конфронтуючої сторони, її військово-політичне керівництво, який уже в мирний час призводив би до прийняття сприятливих для сторони-ініціатора інформаційного впливу рішень, а в ході конфлікту повністю паралізував би функціонування інфраструктури управління супротивника

[11]. Одночасно з наступальним впливом інформаційне протиборство передбачає забезпечення надійного захисту національної інформаційної інфраструктури.

Як відзначають американські військові експерти, інформаційна війна складається з дій, що вживаються для досягнення інформаційної переваги в інтересах національної стратегії й здійснюються шляхом впливу на інформацію та інформаційні системи супротивника при одночасному захисті власної інформації й своїх інформаційних систем [20]. При цьому *інформаційна перевага* визначається як здатність збирати, обробляти й розподіляти безперервний потік інформації про ситуацію, перешкоджаючи супротивнику робити те саме [11]. Аналогічної думки дотримується Є. Магда. У воєнний час інформаційна війна включає „комплекс інформаційної підтримки, інформаційних контрзаходів, заходів інформаційного захисту, що вживаються відповідно з єдиним планом і націлених на досягнення й підтримку інформаційної переваги над супротивником під час бойових дій” [10, с. 139]. На його думку, для збройних сил поняття інформаційної війни має такі аспекти: визначення заходів для одержання інформації про супротивника й умови бою (наприклад, погода, інженерне встаткування і т. п.), для збору інформації про свої й взаємодіючі війська; визначення заходів щодо блокування процесу збору супротивником інформації про війська, планування заходів щодо дезінформації на всіх етапах бойових дій; здійснення заходів щодо організації взаємодії з іншими військовими контингентами, що беруть участь у конфлікті, і т.п. [10, с. 140]. У рамках цього підходу необхідно згадати думку С. Расторгуєва, який акцентує увагу на тому, що інформаційна війна – це відкриті й приховані цілеспрямовані інформаційні впливи інформаційних систем одна на одну з метою одержання певного виграшу в матеріальній сфері [13].

Інша група визначень трактує інформаційну війну як форму геополітичного протиборства. Так, А. Гуз інформаційне

протиборство визначає як сукупність відносин інформаційного захисту й інформаційного суперництва конфронтуючих геополітичних суб'єктів [2, с. 45].

Аналізуючи сучасний етап розвитку, автори, наприклад Б. Коротяєв, І. Костюк, констатують, що глобальна система Інтернету перетворюється на чинник політичної й економічної дійсності, на засіб геополітичної комунікації, де мобільність інформації стає стратегічним ресурсом, що не має територіально-державної організації [8; 9]. Дослідники відзначають появу такого нового „поля бою” інформаційних війн, як кіберпростір. Інформаційно-технологічний складник, на їхню думку, вніс істотні корективи в геополітику. У цьому зв'язку сучасна геополітична міць держави визначається не матеріальними ресурсами, а силою духу. Новітня геополітика оперує „більшими” просторами багатомірної сполученості, включаючи віртуальний простір Всесвітньої мережі (кіберпростір) та озброєна інформаційно-комунікаційними технологіями маніпулювання свідомістю, що дозволяють ефективно вести мережні війни [11; 14; 15].

У широкому плані інформаційна війна розглядається П. Шпигою та Р. Рудником, які визначають її „як планомірний інформаційний вплив на всю інфокомунікаційну систему супротивника й нейтральні держави з метою формування сприятливого глобального інформаційного середовища для проведення будь-яких політичних і геополітичних операцій, що забезпечують максимальний контроль над простором” [18, с. 327].

Крім того, інформаційна війна може розумітися як нова форма боротьби двох та більше сторін. На думку В. Богуша, вона полягає в цілеспрямованому використанні спеціальних засобів та методів впливу на інформаційні ресурси супротивника, а також захист власного інформаційного ресурсу для досягнення призначених цілей. Автор відзначає, що в мирний час інформаційна війна має переважно прихований характер, а її основний зміст – ведення

розвідувальних і політико-психологічних дій стосовно супротивника, здійснення заходів щодо власної інформаційної безпеки [1].

Аналізуючи літературу, на наш погляд, потрібно акцентувати увагу на одному важливому питанні: чи можна ставити знак рівності між інформаційною війною й інформаційним протиборством? Так, вище відзначено, що інформаційна війна може трактуватися як протиборство. Однак не всі автори погоджуються із цим. Зокрема, В. Карпенко наполягає на тому, що „інформаційне протиборство – це форма боротьби сторін, що полягає у впливі на інформаційне середовище конфронтуючої сторони й захист власної від негативних інформаційних впливів. Відмінність цих двох понять лише в тому, що інформаційна війна проводиться більш активно з використанням диверсійних та терористичних методів” [6, с. 183].

Іншого погляду дотримується Ю. Радковець. На його думку, „інформаційна війна” та „інформаційне протиборство”, по суті, те саме. Термін „інформаційно-психологічна війна” на науковий ґрунт перенесений зі словника військових кіл США й дослівно означає „information and psychological warfare”, тому може звучати як „інформаційне протиборство”, так і „інформаційна психологічна війна” залежно від контексту [12, с. 37]. Водночас він пропонує визначення інформаційної війни, яке співзвучно думці О. Саприкіна, – це найбільш соціально небезпечна форма інформаційного протиборства, здійснювана насильницькими засобами й способами впливу на інформаційно-психологічну сферу супротивника з метою вирішення стратегічних завдань [14, с. 40]. У цьому зв'язку виділяється низка трактувань, у яких інформаційна війна може розглядатися як інформаційно-психологічна. Зокрема, Р. Моландер, А. Рідділь, П. Уїлсон під інформаційно-психологічною війною розуміють війну нового типу, „у якій використовується канал безпосереднього впливу на суспільну свідомість, на душі

людей. Завдання полягає в тому, щоб змусити маси діяти в потрібному напрямі навіть проти своїх інтересів, а в стані супротивника розколоти людей, змусити їх підвестися один проти одного” [20].

О. Цуканова також акцентує увагу на тому, що психологічна війна, на відміну від війн, у яких задіється військова техніка, відбувається інформаційним способом, що виявляються в результаті значно ефективніше щодо охоплення аудиторії й незаподіяння руйнувань матеріальних засобів. Тому ці поняття не слід відокремлювати, оскільки інформація є основним руховим механізмом ведення психологічних війн [15]. Заслугує на увагу думка П. Шевчука, який визначає інформаційно-психологічну війну як бойові дії, сплановані відповідно до піар-сценарію, мета яких – не знищення живої сили й техніки супротивника, а досягнення певного піар-ефекту. Продукт сучасної операції інформаційно-психологічної війни – це зведення новин ЗМІ у форматі журналістського репортажу, у силу чого відбувається формування потрібної суспільної думки. У підсумку можна змінити життя людини, а якщо буде потрібно – і спосіб існування, зокрема й соціальний уклад населення, суспільний лад [17]. Багато в чому це пов'язане з тим, що процеси прийняття рішень масовою свідомістю базуються на потоках розважальної інформації (від фільмів до гумористичних програм). Тому інформаційна війна розглядається як спосіб впливу на інформаційний простір конфронтуючої сторони з метою досягнення стратегічних цілей, а в її основі лежить пропаганда.

Отже, узагальнюючи різні погляди, можна сформулювати визначення інформаційної війни. Причому, не можна вивести яку-небудь одну дефініцію, яка б у повному обсязі відбивала її специфіку, оскільки це є багатограним комплексним явищем. На наш погляд, інформаційну війну можна розглядати, *по-перше*, як військове протиборство або дії, що вживають для завдання збитків інформаційним системам, ресурсам і подібного з метою одержання інформаційної переваги. *По-друге*, як інформаційно-

психологічну війну, яка передбачає вплив на суспільну свідомість таким чином, щоб змусити людей діяти проти своїх інтересів. Хоча ми вважаємо, що ці два аспекти є досить умовними з тієї причини, що як у першому, так і в другому випадку в інформаційній війні найважливіше значення має вплив на свідомість людини.

Зрозуміло, що якщо гостра взаємодія сторін й агресивний характер інформаційних обмінів є константою ведення такого типу кампаній, то їх організація неодмінно спирається на низку настільки ж стійких і неминущих за своїм значенням принципів. Ці принципи надають цілісність інформаційним війнам як особливому типу побудови політичних комунікацій, служать критеріями їх специфікації, або демаркації, тобто відмінності війн від інших типів організації інформаційних кампаній. До принципів ведення інформаційних війн можна віднести прагнення політичних акторів до безперервного розширення інформаційного простору, що перебуває під їхнім контролем. Їхня реальна тактика розширення своїх інформаційних можливостей передбачає дії в обхід наявних у суспільстві моральних, правових, адміністративних та інших соціальних обмежень, які перешкоджають виконанню цього завдання. Політичні сили, що вдаються до технологій інформаційних війн, практично не дотримуються прийнятих у суспільстві норм, щораз демонструють інновації, які ламають звичні стандарти публічного спілкування. Проте вони зазвичай перекладають відповідальність за це на опонента або пояснюють необхідність подібних дій екстраординарними обставинами.

Багато кампаній починаються з висвітлення яких-небудь сенсаційних, скандальних фактів, щоб надати суспільній думці потрібний організаторам акції напрям. Журналісти не зупиняються перед викривленням фактів, утручанням в особисте життя, оприлюдненням конфіденційних матеріалів. У Європейській конвенції про захист прав людини й основоположних свобод [5] міститься застереження ЗМІ від використання своїх свобод для організації

безладів, нанесення шкоди здоров'ю людей і моралі суспільства, заклик до запобігання поширення конфіденційної інформації (ст. 10, ч. 2) і т.п. Одним з найпоширеніших прикладів такого порушення норм, зокрема й правового характеру, є надмірно докладне висвітлення журналістами ситуацій із захопленням заручників, що нерідко використовується для критики або окремих політичних діячів, або уряду загалом.

Вочевидь, зайве казати, що національні закони про боротьбу з тероризмом категорично забороняють розкривати прийоми проведення спецоперацій, висвітлювати факти, здатні утруднити проведення антитерористичних дій, розкривати осіб, які беруть участь у боротьбі проти тероризму. Проте чимало журналістів (у першу чергу – російських та проросійських) заради підвищення власного професійного рейтингу й авторитету своїх видань, телеканалів або радіостанцій зневажають такого роду заборонами. Прагнення обіграти суперника, зайняти більш вигідні позиції в політичній сфері, підвищити свою ресурсну оснащеність змушує прихильників використання технологій інформаційних війн вести дії в зоні граничних значень суспільної думки. Іншими словами, торпедуючи суспільну мораль та розмиваючи наявні в суспільній свідомості стандарти сприйняття інформації, носії „військових” технологій у своїх прийомах впливу на масову свідомість нерідко переходять обмеження психіки, для сприйняття повідомлень впливаючи на підкіркові механізми людини. Так що активізація підсвідомих механізмів сприйняття політично важливих відомостей, розмивання раціональних основ оцінок і суджень громадян, маніпуляція їхніми почуттями й емоціями стають базовими способами організації дій у рамках інформаційних війн. Наслідками застосування такого роду прийомів і технік є хаотизація групових і масових уявлень, розмивання цілісних вражень про світ і посилення залежності громадян від політичних сил, які „воюють” на інформаційному ринку.

Неодмінною вимогою до організації інформаційних війн є і жорсткий опір інформаційним акціям супротивника та обмеження сфери поширюваних ним відомостей, особливо тих, що можуть завдати політичної шкоди стороні, яка воює. Це виражається в необхідності найсуворішого контролю над власним інформаційним потоком і обмеженні можливостей супротивника поставити під сумнів їхні цілі й задуми.

У сучасному науковому дискурсі на концептуальному рівні розділяють інформаційну війну першого й другого покоління [10; 11; 13; 15; 16; 18; 20]. Інформаційна війна першого покоління розглядається як компонент традиційних методів ведення протиборства, від якого не доцільно відмовлятися й у перспективі. Розвиток інформаційних можливостей дозволить привести до відмови від звичних способів застосування сили, тоді й з'являється інформаційна війна другого покоління. Вона означає „створення атмосфери бездуховності й аморальності, негативного ставлення соціальних груп населення для формування політичної напруженості й хаосу; дестабілізація відносин між політичними силами з метою провокації конфліктів, загострення політичної боротьби; зниження рівня інформаційного забезпечення органів державного й військового управління, утруднення прийняття ними стратегічних рішень, дезінформація населення про роботу державних органів, підриг їхніх соціальних, політичних, національних і релігійних традицій; ініціювання страйків, масових безпорядків та інших акцій соціально-економічного протесту; підриг міжнародного авторитету держави-опонента, його співробітництва з іншими країнами; завдання збитків життєво важливим інтересам держави-опонента в різних сферах”.

Ще один аспект ведення інформаційної війни, вартий уваги, полягає в можливості вести її мережними методами. Інформаційні мережі – це не тільки електронна мережа, наприклад, Інтернет, а можливість поширення інформації за принципом мережної

топології, елементами якої можуть бути громадські організації й рухи, неурядові об'єднання, політичні партії, фінансові структури, засоби масової інформації. Об'єкт мережної інформаційної війни – це індивід, важливо, щоб він був як можна більш атомізований, тому що в цьому випадку ним простіше керувати. Єдність народів, громад, етносів необхідно як найсильніше роз'єднати, таким чином, з'являється перспектива захоплення такого соціуму й підпорядкування його своїм інтересам. Інформація в мережній війні поширюється за певними правилами, центр управління при цьому залишається прихованим і не проявляється як елемент системи, тим самим знімаючи із себе пряму відповідальність за наслідки інформаційних операцій. Правила мають на увазі створення інформаційного шуму, у якому важко вичленувати актуальні відомості. Фігуранти мережі навпаки, розуміючи наміри ініціатора, легко прочитують суть повідомлень. Наступний принцип мережної війни – це автосинхронізація елементів мережі за горизонтально зорієнтованою схемою, що дозволяє здійснювати управління з локально розміщеного вузла, імітуючи самоорганізацію системи, приховавши її центр. Результатом мережної війни повинно стати залучення в структурні зміни суспільства як можна більшого числа мислячих його представників з метою формування їхнього мислення, думки, поведінки, участі в радикальних суспільних трансформаціях та навіть самостійного здійснення таких незворотних змін.

У контексті нашого дослідження з усієї безлічі механізмів інформаційного впливу РФ на українську молодь ми виділяємо три основних: російська мова, російська культура та проросійські ЗМІ й соціальні мережі.

З перших років своєї незалежності наша держава чітко заявила про те, що єдиною державною мовою в Україні є українська мова, що й було закріплено в частині першій статті 10 Конституції України від 1994 року [7]. Водночас, в інших частинах цієї ж статті

української Конституції визначено, що в Україні гарантується вільний розвиток, використання й захист мов національних меншин України, також, що наша країна на державному рівні сприяє вивченню мов міжнародного спілкування. Отже, наша держава зобов'язувалась надавати можливості своїм громадянам вивчати українську мову та забезпечити всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України (документообіг, судочинство, освіта тощо), у той час як територіально-етнічні громади повинні були опікуватися підтримкою та розвитком своїх національних мов (у сфері побутового спілкування, збереження національних традицій тощо).

Проте такий *status quo* у площині мовної політики нашої держави *de jure* не поспішав переходити в площину *de facto*. Протягом десятиліть уже за часи незалежності й суверенітету України на значній її території (здебільшого у великих індустріальних містах та обласних центрах у східних, південних та центральних регіонах) замість української мови використовується російська, зокрема й в органах державної та місцевої влади, в освітніх установах, закладах охорони здоров'я тощо, створюючи таким чином неофіційну двомовність. Сама по собі двомовність у межах конкретної держави не є чимось новим чи небезпечним. У сучасному світі існує чимало країн, зокрема й розвинених демократій, громадяни яких на офіційному або неофіційному рівні використовують дві, а іноді й більше мов: США, Канада, Великобританія, Австрія, Іспанія, Нідерланди, Бельгія, Данія, Швейцарія, переважна більшість країн Африки тощо. Проте „українська двомовність” дещо відрізняється від зазначених прикладів. В Україні українська та російська мови не співіснують, а протидіють одна одній із явним домінуванням останньої над державною. Ще за радянські часи, а потім й у період незалежності нашої країни деякі так звані „лідери суспільної думки” (політичні діячі, політологи, політтехнологи та ін.) насаджували (і зараз продовжують це

робити) ідею (міф) про те, що нібито російська мова завжди була мовою інтелігенції та культурно освічених громадян, водночас українська – це мова селянства та недорозвинених верств населення.

Новітня історія України знає приклади, коли на державному рівні здійснювались спроби довести російську мову якщо не до рівня державної, то хоча б офіційної. Ідеться, у першу чергу, про славнозвісний закон Колісниченка-Ківалова „Про засади державної мовної політики”, який набув чинності влітку 2012 року за підписом президента-втікача Януковича. Нещодавно Конституційний суд України визнав його таким, що суперечить Конституції України й, відповідно, втрачає чинність за формальними ознаками: було порушено процедуру його прийняття. Загалом схвалюючи таке рішення Конституційного суду, не можна не зауважити таке. У прикінцевих положеннях цього закону зазначено, що з моменту його вступу в дію втрачає чинність Закон УРСР „Про мови в Українській РСР”. Отже, якщо Закон 2012 року втрачає свою чинність, це означає, що сучасна мовна політика в Україні знову регламентується Законом УРСР тридцятирічної давнини. Таким чином, перед законодавцями постає завдання негайної розробки й прийняття нового законодавчого акту, у якому б було чітко зазначено, що державною мовою в нашій країні є українська, а інші національні мови можуть вільно використовуватися в побутовому спілкуванні з метою збереження культурної спадщини всіх національних меншин (без будь-яких преференцій), які мешкають на території України.

Приклади безглузлого й незаконного використання російської мови в суспільному житті громадян України можна знайти й сьогодні. Так, відомості в паспорти громадян України (сторінки 2, 4, 6) й досі вносяться двома мовами: українською та російською. На наш погляд, було б доречним використовувати українську та англійську мови в документах, що ідентифікують особу – громадянина України, як це робиться при видачі закордонних паспортів.

Ще один приклад. Навіть сьогодні вітчизняні науковці при публікації результатів своїх наукових досліджень (наукові статті, автореферати дисертацій, монографії тощо) повинні супроводжувати їх анотаціями трьома мовами: українською, російською та англійською. Уважаємо, що Міністерство освіти і науки України могло б видати розпорядження, у якому б визначалось, що анотації результатів наукових досліджень, які оприлюднюються в Україні, повинні здійснюватися а) державною (українською) мовою, б) однією з мов міжнародного спілкування (англійською, німецькою, французькою, іспанською тощо), в) за бажанням автора – іншими мовами, зокрема мовою його національної меншини.

Другий основний механізм інформаційного впливу РФ на українську молодь – російська культура – безпосереднім чином пов'язаний із першим (російська мова). Відомо, що й до моменту анексії Криму та початку військової агресії РФ проти України в окремих районах Луганської та Донецької областей, як і до теперішнього часу, теренами України продовжують гастролювати чисельні трупи російських театрів, російські письменники, співаки та інші діячі культури країни-агресора. Телевізійний ефір переважною більшістю національних каналів рясніє демонстрацією радянських та сучасних російських фільмів і програм розважального характеру. Фонди обласних, міських та районних бібліотек постійно поповнюються виданнями (художніми, науковими, публіцистичними тощо), авторами яких є громадяни Росії або російськомовні громадяни інших країн.

Лише минулого року служба безпеки України спільними зусиллями з Міністерством культури України та Міністерством інформаційної політики було складено список діячів культури РФ, перебування яких на території України є небажаним. Проте такі обмеження не завжди ефективно використовуються на практиці. До того ж, на наш погляд, треба вести мову не стільки про заборону пропаганди російської культури на території України, скільки про розвиток

власної, української культури та всебічну підтримку національних культур багатонаціональних спільнот населення нашої країни.

Найбільш суттєвим механізмом інформаційного впливу на українську молодь в інформаційній війні РФ проти України, на наш погляд, залишаються проросійські ЗМІ. Не секрет, що власниками переважної більшості національних телеканалів України та друкованих ЗМІ є українські олігархи, до того ж проросійськи налаштовані. При цьому зауважимо, що порівняно з друкованими та телевізійними ЗМІ головну роль в ідеологічному нападі Росії на молоде покоління українців відіграють електронні засоби масової інформації, адже відомо, що сучасна молодь (не лише українська) мало дивиться телевізор чи читає газети, віддаючи перевагу в знаходженні інформації з Інтернету та соціальних мереж.

У травні минуло року було оприлюднено указ Президента „Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 28 квітня 2017 року „Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)” № 133/2017 від 15 травня 2017 року, який набрав чинності 17 травня 2017 року. У ньому зокрема йдеться про механізми блокування доступу пересічних українців до російських інформаційних ресурсів у мережі Інтернет таких, як Yandex, соцмереж „В Контакте” та „Однокласники”, заборони використання бухгалтерського програмного продукту 1С тощо. Це рішення викликало неабияке обурення з боку великої кількості користувачів цих інформаційно-програмних продуктів в Україні. Насправді, його важко вважати слухним й ефективним у процесі боротьби України проти інформаційного впливу РФ. По-перше, російськомовний та проросійський контент в Інтернеті аж ніяк не обмежується визначеними сайтами. По-друге, антиукраїнські групи існують не лише в заборонених соціальних мережах, а й у фейсбуці, твітері, або інстаграмі, наприклад. По-третє, немає жодних законодавчих покарань (ані адміністративних, ані більш жорстоких) у разі невиконання цього указу, у

той час як можливості для його оминання є досить широкими.

Розмірковуючи з приводу визначення шляхів супротиву інформаційному впливу РФ проти української молоді, вважаємо за доцільне зробити одне суттєве зауваження. Будь-який супротив ідеологічним, психологічним та інформаційним впливам не може будуватися лише (як мінімум, у першу чергу) на встановленні обмежень або повної заборони доступу молоді до інформаційних джерел. Такі обмеження й заборони можуть викликати лише зворотний ефект: пошук шляхів їх подолання. Зрозуміло, що не йдеться про те, що в українському телефірі можуть вільно транслюватися російські телеканали, в інформаційному просторі України можуть безперешкодно друкуватися й поширюватися російські газети та журнали, теренами нашої країни можуть спокійно гастролювати російські театри та співаки. Усе, що порушує закони України та використовується в якості елементів інформаційної війни РФ проти нашої країни та її громадян, повинно бути заборонено відповідно до вимог чинного законодавства. Але головне завдання держави в умовах інформаційної війни, на наш погляд, повинно полягати не стільки у встановленні перешкод у доступі до небажаних інформаційних ресурсів, скільки у створенні власних, ефективних українськомовних і, найголовніше, українськоментальних інформаційних продуктів, новітніх за своєю сутністю та за своїми формами, відповідаючи вимогам сучасного світу. У цьому контексті йдеться і про місцеві та загальноукраїнські ЗМІ, і про заклади культури України. Але не менш важливу роль у цих процесах відіграють і заклади освіти, починаючи з дошкільних і середніх та закінчуючи вищими й освітою для дорослих. Адже формування національної ідентичності особистості, її національно-культурної свідомості, системи цінностей та моральних принципів життя відбувається безпосередньо в процесі навчання й виховання.

Перед навчальними закладами різних рівнів постає завдання з організації ціле-

спрямованого, комплексного освітнього процесу, спрямованого на формування в молоді почуття любові до Батьківщини, її історії, культури, рідної мови, традицій, обрядів і звичаїв, формування патріотичних переконань та поведінки щодо морально-психологічної готовності розбудовувати й захищати Батьківщину, своїми діями сприяти її зміцненню й процвітанню, зростанню авторитету на міжнародній арені.

Не менш важливим завданням освіти в сьогоденних умовах інформаційної війни РФ проти української молоді є створення простору для розвитку інформаційної культури особистості, яка сприяє формуванню самостійного мислення, відчуттю нового, умінню відслідковувати зміни та реагувати на них, умінню приймати рішення в складних нестандартних ситуаціях, що можливо лише за умов повного інформування людини. При такому підході в молоді повинна складатися свідомо мотивована на постійне розширення професійного та загальнокультурного кругозору, а також уявлення про відкритість системи знань, які набуваються в закладах освіти, переконання в тому, що основу міцності та надійності знань дає лише безперервний процес пошуку та споживання інформації, її критична обробка протягом усього життя.

Підсумовуючи, зазначимо, що інформаційно-психологічний вплив використовується з певною метою, зміст якого полягає в тому, щоб створити умови для одержання політичної влади, для її втримання в державі шляхом відкритого, правочинного їхнього використання або ж у ході інформаційного протиборства для завдання збитків і провокації нестабільності. Вплив у ході інформаційного протиборства, нав'язування населенню відповідної лінії поведінки може змінити перебіг історичного культурного розвитку суспільства, переорієнтувавши його в інше русло. Це твердження передбачає необхідність протидії деструктивному інформаційному впливу на співтовариства людей (зокрема, на молодь) шляхом уживання превентивних заходів, перекриття інформаційних потоків і забезпечення

інформаційного захисту держави. За допомогою інформаційного впливу можливо боротися з наявними загрозами, забезпечуючи стан безпеки в різних сферах, здійснюючи профілактичну й превентивну діяльність, попереджаючи протизаконні діяння. Відповідно, актуалізується проблема забезпечення інформаційної безпеки суспільства. Інформаційна безпека – це здатність держави захистити всі сфери суспільного життя, свідомість і психіку громадян від негативного інформаційного впливу, забезпечити суб'єктів політичної діяльності даними для успішної модернізації суспільства, не допустити витоків закритої, суспільно важливої інформації й зберегти постійну готовність до інформаційного протиборства всередині країни й на світовій арені, сприяти досягненню соціальної стабільності й злагоди в суспільстві. Необхідно враховувати важливість та можливість використання інформаційно-політичних технологій, оскільки з їхньою допомогою можна створювати висококультурний у політичному змісті, активний, свідомий соціум, або ж поширювати чужі для народу ідеології, цінності, образи.

У результаті основними шляхами супротиву інформаційному впливу РФ на українську молодь повинні стати: а) об'єктивне інформування; б) генерація інформаційного поля й суспільної думки; в) навчання, виховання й формування світорозуміння; г) просування аксіологічних норм та ідеологічних установок; д) створення семантичних імперативів й огорожувальних бар'єрів від інформаційної агресії супротивника.

Література

1. **Богущ В. М.** Інформаційна безпека держави / В. М. Богущ, О. К. Юдін. – К. : МК-Прес, 2005. – 432 с.
2. **Гуз А. М.** Історія захисту інформації в Україні та провідних країнах світу : навч. посіб. / А. М. Гуз. – К. : КНТ, 2007 – 260 с.
3. **Документно-інформаційні** комунікації в умовах глобалізації: стан, проблеми і перспективи: матеріали II Всеукр. наук.-

практ. Інтернет-конф. (м. Полтава, 23 листоп. 2016 р.) / редкол. : І. Г. Передерій, А. А. Соляник та ін. – Полтава : ПолтНТУ, 2016. – 320 с.

4. Доповідь Генерального секретаря ООН Кофі Аннана. – 3 жовт. 2001 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.un.org/sg/en/annual_report.

5. Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_004.

6. Карпенко В. Інформаційний простір як чинник національної безпеки України / В. Карпенко // Українознавство. – 2005. – № 3. – С. 182–192.

7. Конституція України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/ua/documents/constitution/konstituciya-ukrayini-rozdil-i>.

8. Коротяєв Б. І. Педагогічна філософія : кол. моногр. / Б. І. Коротяєв, В. С. Курило, С. В. Савченко. – Луганськ : Вид-во ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2010. – 340 с.

9. Костюк І. А. Інформаційні війни в контексті революційних подій в Україні / І. А. Костюк // Актуальні проблеми соціальних комунікацій : матеріали студ. наук. конф. (22 трав. 2014 р.). – К., 2014. – С. 57–60.

10. Магда Є. Виклики гібридної війни: інформаційний вимір / Євген Магда // Наук. зап. Ін-ту законодавства Верховної Ради України. – 2014. – № 5. – С. 138–142.

11. Маклюэн М. Понимание Медиа: Внешние расширения человека/М. Маклюэн ; пер. с англ. В. Николаева ; закл. ст. М. Вавилова. – М., Жуковский : „КАНОН-пресс-Ц”, „Кучково поле”, 2003. – 464 с.

12. Радковець Ю. І. Ознаки технологій „гібридної війни” в агресивних діях Росії проти України / Ю. І. Радковець // Наука і оборона. – 2014. – № 3. – С. 36–42.

13. Расторгуев С. П. Философия информационной войны / С. П. Расторгуев. – М. : Моск. психол.-социал. ин-т, 2003. – 496 с.

14. Саприкін О. Інформаційна експансія, інформаційна війна та інформаційна атака у засобах масової інформації на прикладі Євро

– 2012 / Олександр Саприкін // Вісн. Книжкової палати. – 2013. – № 1. – С. 40–43.

15. Цуканова О. В. Інформаційні війни: вплив на суспільство [Електронний ресурс] / О. В. Цуканова. – Режим доступу : <http://www.sworld.com.ua/konfer34/800.pdf>.

16. Чирва Р. Інформаційна війна – зброя, страшніша за ядерну / Раїса Чирва // Профспілкові вісті. – 2014. – № 13. – С. 8–9.

17. Шевчук П. Інформаційно-психологічна війна Росії проти України: як їй протидіяти [Електронний ресурс] / П. Шевчук // Демократичне врядування. – 2014. – Вип. 13. – Режим доступу : <http://lvivacademy.com/visnik13/zmist.html>.

18. Шпиґа П. С. Основні технології та закономірності інформаційної війни / П. С. Шпиґа, Р. М. Рудник // Проблеми міжнародних відносин. – 2014. – Вип. 8. – С. 326–339.

19. Щодо інформаційно-психологічної складової агресії Російської Федерації проти України (за результатами подій 1–2 берез. 2014 р.) // Аналітична записка Національного інституту стратегічних досліджень. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/1476/>.

20. Molander Roger C. Strategic Information Warfare: A New Face of War [Електронний ресурс] / Molander Roger C., Riddile Andrew S., Wilson Peter A. – Режим доступу : https://www.rand.org/pubs/monograph_reports/MR661/index2.html.

References

1. Boghush, V. M., Judin O. K. (2005). Informacijna bezpeka derzhavy [Information security state]. Kyiv : MK-Pres, 2005 [in Ukrainian].

2. Ghuz, A. M. (2007). Istorija zakhystu informaciji v Ukrajinі ta providnykh krajinakh svitu [History of information security in Ukraine and leading country of the world]. Kyiv : KNT [in Ukrainian].

3. Perederij, I. Gh., Soljanyk, A. A. (Ed.) (2016). Dokumentno-informacijni komunikaciji v umovakh globalizaciji: stan, problemy i perspektyvy : materialy II Vseukr. nauk.-prakt. Internet-konf. (m. Poltava, 23

lystop. 2016 r.) [Document and informational communications in the conditions of globalization: state, problems and prospects: materials of II All-Ukrainian science and practice Internet Conference, Poltava, November 23, 2016]. Poltava : PolNTU [in Ukrainian].

4. Dopovidj Gheneraljnogho sekretarja OON Kofi Annana. 3 zhovt. 2001 r. [Lecture of Secretary-general of UNO *Kofi Annan*]. Retrieved from https://www.un.org/sg/en/annual_report [in Ukrainian].

5. Jevropejsjka konvencija pro zakhyst prav ljudy i osnovopolozhnykh svobod [European convention is about defence of human rights and fundamental freedoms]. Retrieved from http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_004.

6. Karpenko, V. (2005). Informacijnyj prostir jak chy nyk nacionaljnoji bezpeky Ukrainy [Information space as a factor of national security Ukraine]. *Ukrajinoznavstvo*, 3, 182 – 192 [in Ukrainian].

7. Konstytucija Ukrainy [Constitution of Ukraine]. Retrieved from <http://www.president.gov.ua/ua/documents/constitution/ko-nstituciya-ukrayini-rozdil-i> [in Ukrainian].

8. Korotjajev, B. I., Kurylo, V. S., Savchenko S. V. (2010). Pedagoghichna filosofija [Pedagogical philosophy]. Lughansjk: Vyd-vo DZ „LNU imeni Tarasa Shevchenka” [in Ukrainian].

9. Kostjuk, I. A. (2014). Informacijni vijny v konteksti revoljucijnykh podij v Ukraini [Information War in the context of the revolutionary events in Ukraine]. *Aktualjni problemy socialjnykh komunikacij : materialy stud. nauk. konf.* (22 trav. 2014 r.). Kyiv, 57 – 60 [in Ukrainian].

10. Maghda, Je. (2014). Vyklyky ghibrydnoji vijny: informacijnyj vymir [The Challenges of Hybrid Warfare: Information Aspect]. *Nauk. zap. In-tu zakonodavstva Verkhovnoji Rady Ukrainy*, 5, 138 – 142 [in Ukrainian].

11. Makljuэн, M. (2003). Ponymanyje Medya: Vneshnyje rasshyrenyja cheloveka

[Understanding media: external expansion of human]. Moscow, Zhukovskij : „KANON-press-C”, „Kuchkovo pole” [in Russian].

12. Radkovec, Ju. I. (2014). Oznaky tekhnologhij „ghibrydnoji vijny” v aghresyvnnykh dijakh Rosiji proty Ukrainy [Signs Technology “hybrid warfare” in aggressive actions of Russia against Ukraine]. *Nauka i oborona*, 3, 36 – 42.

13. Rastorghuev, S. P. (2003). Fylosofija ynformacyonnoj vojny [Philosophy of information warfare]. – Moscow : Mosk. psykhol.-socyal. yn-t [in Russian].

14. Saprykin, O. (2013). Informacijna ekspansija, informacijna vijna ta informacijna ataka u zasobakh masovoji informaciji na prykladi Jevro – 2012 [Information expansion, information war and information attack in media for axample Euro-2012]. *Visn. Knyzhkovoji palaty*, 1, 40 – 43 [in Ukrainian].

15. Cukanova, O. V. Informacijni vijny: vplyv na suspiljstvo [Information war: impact on society]. Retrieved from <http://www.sworld.com.ua/konfer34/800.pdf> [in Ukrainian].

16. Chyrva, R. (2014). Informacijna vijna – zbroja, strashnisha za jadernu [Information war – arsenal, worse than nuclear]. *Profspilkovi visti*, 13, 8 – 9 [in Ukrainian].

17. Shevchuk, P. (2014). Informacijno-psykhologhichna vijna Rosiji proty Ukrainy: jak jij protydijaty [Information and psychological war of Russia agains Ukraine: how to counteract it]. *Demokratychnje vrjaduvannja*, 13. Retrieved from <http://lvivacademy.com/visnik13/zmist.html> [in Ukrainian].

18. Shpygha, P. S., Rudnyk R. M. (2014). Osnovni tekhnologhiji ta zakonornosti informacijnoji vijny [Basic technologies and patterns of information war]. *Problemy mizhnarodnykh vidnosyn*, 8, 326 – 339 [in Ukrainian].

19. Sh h o d o i n f o r m a c i j n o -psykhologhichnoji skladovoji aghresiji

Rosijskoji Federaciji proty Ukrajinu (za rezultatamy podij 1 – 2 berez. 2014 r.) [Regarding information-psychological component of Russian aggression against Ukraine (the results of the events of 1-2 March 2014)]. Retrieved from <http://www.niss.gov.ua/articles/1476/> [in Ukrainian].

20. Molander, Roger C., Riddile, Andrew S., Wilson, Peter A. Strategic Information Warfare: A New Face of War. Retrieved from https://www.rand.org/pubs/monograph_reports/MR661/index2.html [in English].

* * *

Савченко С. В., Курило В. С. Інформаційна війна Росії проти України: особливості інформаційного впливу на українську молодь та шляхи супротиву

У статті розкрито зміст і механізми інформаційної війни Росії проти України, особливості інформаційного впливу на українську молодь з боку Росії та шляхи супротиву інформаційній війні в українському суспільстві.

Встановлено, що інформаційна війна – це форма протистояння між суб'єктами (державами, партіями тощо), що передбачає інформаційний вплив на населення з використанням засобів масової інформації, комп'ютерних мереж тощо з метою формування відповідної суспільної думки, підриву морального духу як окремої людини, так і всього суспільства й окремих його інституцій. Виділено три основні механізми інформаційного впливу РФ на українську молодь: російська мова, російська культура та проросійські ЗМІ й соціальні мережі. Визначено, що основним засобом протистояння інформаційній війні є інформаційний супротив, метою якого є забезпечення інформаційної безпеки суспільства – здатності держави захистити всі сфери суспільного життя, свідомість і психіку громадян від негативного інформаційного впливу. Намічено основні шляхи

супротиву інформаційному впливу РФ на українську молодь: об'єктивне інформування; генерація інформаційного поля й суспільної думки; навчання, виховання тощо.

Ключові слова: інформаційна війна, інформаційний супротив, інформаційна безпека, молодь, освіта, виховання.

Савченко С. В., Курило В. С. Информационная война России против Украины: особенности информационного влияния на украинскую молодежь и пути противодействия

В статье раскрыто содержание и механизмы информационной войны России против Украины, особенности информационного влияния на украинскую молодежь со стороны России и пути противодействия информационной войне в украинском обществе.

Установлено, что информационная война – это форма противоборства между субъектами (государствами, партиями и т.д.), предусматривающая информационное воздействие на население с использованием средств массовой информации, компьютерных сетей и т. п. с целью формирования соответствующего общественного мнения, подрыва морального духа как отдельного человека, так и всего общества и отдельных его институтов. Выделены три основных механизма информационного влияния РФ на украинскую молодежь: русский язык, русская культура, пророссийские СМИ и социальные сети. Определено, что основным средством противостояния информационной войне является информационное сопротивление, целью которого является обеспечение информационной безопасности общества – способности государства защитить все сферы общественной жизни, сознание и психику граждан от негативного

информационного воздействия. Намечены основные пути сопротивления информационному влиянию РФ на украинскую молодежь: объективное информирование; генерация информационного поля и общественного мнения; образование, воспитание и т.д.

Ключевые слова: информационная война, информационное сопротивление, информационная безопасность, молодежь, образование, воспитание.

Savchenko S. V., Kurylo V. S. Information warfare of Russia against Ukraine: peculiarities of information influence on Ukrainian youth and the ways of the opposite

The article deals with the content and mechanisms of the information warfare of Russia against Ukraine, the peculiarities of the informational influence on Ukrainian youth from Russia and the ways of the opposite information warfare in Ukrainian society.

It was established that the information warfare is a form of confrontation between the subjects (states, parties, etc.), which envisages the information influence on the population with the use of mass media, computer networks in order to form an appropriate public opinion, undermine the moral spirit as an individual, and the whole of society and its individual institutions. Three main mechanisms of information influence of Russia on Ukrainian youth are distinguished: Russian language, Russian culture and pro-Russian mass media and social networks. It is determined that the main means of confrontation with information warfare is the information opposition, the purpose of which is to provide information security of the society - the ability of the state to protect all spheres of public life, consciousness and the psyche of citizens from negative

informational influence. The main ways of opposite information influence of Russia to Ukrainian youth are outlined: objective information; generation of information field and public opinion; education, upbringing, etc.

Key words: information warfare, information opposite, information security, youth, education, upbringing.

Стаття надійшла до редакції 16.11.2018 р.

Прийнято до друку 21.11.2018 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Караман О. Л.